

Spanyol ideárium

(részlet)

Ha egy művészi mestermű filozófiai mondanivalóját összehasonlítjuk azon nemzet gondolkodásával, mely létrehozta, látni fogjuk, hogy a mű, az alkotó szándékától függetlenül, egy olyan értelmet foglal magába, melyet akár történetinek, a nemzet történelmével egybehangzónak is nevezhetünk: mintegy az adott nemzeti történelmi lelkület interpretációjának. Minél kiterjedtebb ez az összhang, annál nagyobb a mű érdeme, mert ilyenkor a művész — önmaga, illetve szülőföldje eszméinek önnön bensejében dúló zavarából — szinte láthatatlanul hozza felszínre, úgy működve, mint egy fénytükröző berendezés, melyben az egymást metsző és egymással keveredő eszmék épp e keveredéssel nyernek olyan fényt, melynek eddig híján voltak. Színházunk egyik legnagyobb műve Calderón „Az élet álom” című darabja. A műben — mely lényegében egy univerzális szimbolikus értékkel bíró egyedi lélektani példa — a szerző történelmünk tiszta, ragyogó, szinte profétikus jellemzését adja. Spanyolország, mint Segismundo, erőszakkal lett kiszakítva az afrikaiakkal vívott küzdelmek sötét életének mélységeiből, és hirtelen az európai élet fókuszában találta magát, olyan népek úrnőjeként, melyeket még csak nem is ismert azelőtt. Majd pedig, mikor annyi kivételes siker után, melyek inkább káprázatnak tűntek, mint valóságnak, újból visszakerülünk régmúlt állapotunkba, ahol még ma is nyomorúságunk és szegénységünk tart fogva, azt kérdezzük, mindez álom volt vagy valóság; a tündöklő dicsfény még mindig elcsábít és elvakít bennünket, kétségeket ébreszt bennünk, s éppoly csábító, mint ama szerelmes képzet, mely feldúlta Segismundo magányát s felkiáltásra készítette őt:

„... mindenkin bosszút álltam
Csak egy nőn nem, mert imádtam ...
Ez igaz volt, azt hiszem.
S minden elmúlt hirtelen,
Ez az érzés, lám, tovább tart.”

(Jékely Zoltán fordítása)

Egy népnek nem lehet — ha pedig lehet, nem szabad — dicsőség nélkül élnie. Sokféle módon szerezhet dicsőséget és maga a dicsőség is többféle formában mutatkozhat meg: a legnemesebb, az ideális dicsőség, az, melyet szellemi törekvés árán ér el; létezik továbbá a harci dicsőség, melyet egy nép egy másik nép eszményeivel való küzdelme során szerez; vagy létezik a kegyetlen küzdelem, az egyszerű anyagi uralomért folytatott harc dicsősége; a legszomorúbb dicsőség azonban az, melynek során belső harcokban kölcsönösen elpusztítjuk egymást. Spanyolország a dicsőség minden formáját megismerte, ám hosszú ideje kizárólag a szomorú dicsőséget „élvezi”: örökös polgárháborúban élünk. A véget nem érő háborús időszakok alatt legyengített és felszított lelkiállapotunk nem akar átalakulni, kifejezőmódjában türelmes, magasztos eszközök után kutatni és nem törekszik emberibb jelekkel szólni, csak a fegyverekével. Láthatjuk, hányan válnak egy-egy eszme megszállottjává (ha egyáltalán azzá válnak) és teszik azt küzdelmeik eszközévé. Ám valójában nem azért harcolnak, hogy az eszme győzedelmeskedjen; azért harcolnak, mert az eszme olyan külső formát igényel, melyben láthatóvá válik, és épp a pozitív, kreatív formák híján a negatív, destruktív formákat fogadják el: a diskurzust nem alkotásként, hanem mint a pusztítás eszközét alkalmazzák; s hasonlóképpen a zavargást, a lázadást, a forradalmat, a háborút. Ezért történhet meg az, hogy az eszmék, ahelyett, hogy időtálló műveket hoznának létre, melyek — valami újat megalapozva — közvetve lerombolnák azt, ami ósdi és hasztalan, inkább arra szolgálnak, hogy mindent elpusztítsanak, megsemmisítsenek, miközben maguk is a romok alatt lelik halálukat.

Immár elkerülhetetlenné vált annak sürgetése, hogy nemzetünk tudatosan kerüljön ki szorult helyzetéből. Ehhez új szellemi életet kell fakasztanunk az egyes emberekben és rajtuk keresztül a Városban és az Államban. Politikai szervezetünk, mint azt láttuk, nem függ semmilyen külső tényezőtől, nincs olyan külső ok, mely azt sugallná, hogy vegyük át ezt vagy azt a kormányformát: kifelé irányu-

ló vágyakozásaink vagy megalapozatlanok és utópikusak vagy pedig csak oly hosszú távon megvalósíthatóak, hogy nem engedhetjük meg azt, hogy eltereljék figyelmünket s állandóan csak várakozásban éljünk. Az egyetlen hatékony gyógyír, mellyel lehetővé válik külső érdeklődésünk felfüggesztése, az, hogy azt a szervezetet kell megerősítenünk, mellyel rendelkezünk, szert téve ezzel egy igen intenzív szellemi erőre is; történelmi szerepünk ugyanis arra kötelez minket, hogy anyagi cselekvésünket szellemivé alakítsuk át. Spanyolország volt az első európai nemzet, mely a hódítás, az expanzió politikája révén lett naggyá; ugyanakkor az első volt, mely — hatalmas területeken szétszóródva — hanyatlani kezdett s anyagi evolúciójának végére ért; és Spanyolország az első, akinek egy teljesen új politikai és társadalmi rend helyreállításán kell munkálkodnia; helyzete tehát eltér a többi európai nemzetétől, ezért nem másokat kell utánoznia, hanem a történelem új tényeihez igazított hasonlóan új folyamatokat kell elindítania. Sem a francia, angol, német, sem más, majd később divatba jövő eszmék nem minket szolgálnak, azon oknál fogva, hogy, noha politikai befolyásunkat tekintve alacsonyabb, viszont természetes evolúciónkat nézve előrehaladottabb és magasabb fokon állunk. Ahogy amazok elvesztik dominanciájukat (márpedig előbb-utóbb mindegyik nemzet elveszíti azt), úgy lép nemzetünk történeti létének egy új fázisába. Azt pedig, hogy milyen irányba indul el, azt aktuális érdekei és tradíciói határozzák meg.

Annak a politikai problémának, melyet Spanyolorzágnak meg kell oldania, nincs világos és pontos előzménye a történelemben. Az a nemzet, mely más nemzetek sokaságának volt megalapítója, most, a hanyatlás hosszú időszak után, az expanzió újfajta hevületével táplált politikai erő segítségével épül újjá: de hogyan lehet vajon ezt a második evolúciót összekötni az elsővel anélkül, hogy megtörnénk azt a történelmi egységet, melynek egyik is, másik is alá kell hogy rendelődjön? Mert ez az egység nem mesterkélte, hanem tény. A mesterkéltség az lenne, ha leválasztanánk a tradíciót és úgy akarnánk új életet kezdeni; mintha csak egy új nép lennénk, amelyet éppen most vettek ki a kemencéből. Spanyolorzágnak éppen lennének olyan szabad útjai, melyek más irányt mutatnak, mint amit történelme jelölt ki számára, de a múlttal való szakítás a természeti törvények megszegése lenne, kötelességeink gyáva elhagyása, a valóság feláldozása a képzelgésnek. Spanyolország anyagi nagyságának újjáalkotásakor — akkor, amikor egykori rangját hódítjuk

vissza — semmiféle új, külső cselekvés nem vezethet minket. Az ilyen újszerű vállalkozásaink ahhoz az ósdi, megátalkodott becs-vágyhoz lennének hasonlatosak, mely ahelyett, hogy mély bele-nyugvással szentelné magát az egykor volt nemes, fiatakori szerel-mek emlékének, inkább új, színlelt szerelmek, önelégült becézge-tések, nevetséges — ha nem éppen visszatetsző — gúnyolódások, a szentimentális élet aranyfejezeteinek hajhászásában leli kedvét.

Ezzel szemben, ha kizárólag saját értelmünk erőfeszítésével si-kerülne helyreállítanunk a hispán népek családi egységét és felkel-tenünk bennük egyazon eszmék — vagyis saját eszméink — tiszte-letét, akkor egy nagyszerű történelmi küldetést tölthetnénk be és a politikai évkönyvek arról szólnának, hogy egy új, hatalmas, eredeti alkotásnak adtunk életet. Ha ezt a küldetést betöltjük, akkor nem egy, mégoly nagyszerű, bár a gyakorlatban használhatatlan eszme kedvére cselekednénk, hanem érdekeink szerint, mégpedig olyan transzcendens érdekek szerint, melyek fontosabbak néhány földte-rület visszahódításánál. Tekintettel arra, hogy az anyagi expanzióhoz szükséges erőinket kimerítettük, manapság taktikát kell változtat-nunk és azokat a kifogyhatatlan erőforrásokat kell felszínre hoz-nunk — így az értelmünkét —, melyek látensen ott vannak Spanyol-ország mélyén és, mikor kifejlődnek, olyan nagyszerű alkotásokra tesznek minket képessé, melyek, kielégítve a dicső és nemes étellel szembeni elvárásainkat, úgy szolgálnak számunkra politikai eszköz-ként, ahogy azt maga a megalkotandó mű megkívánja. Ezért ebből a szempontból azokat a politikai kérdéseket, melyeknek ma Spanyol-ország a figyelmét nagyrészt szenteli, csak lebecsülni lehet. Úgy te-szünk, mintha élnénk; kizárólag kényszerből alkotunk. Olyan pél-dákhoz próbálunk igazodni, melyekhez semmi közünk nincsen és anélkül loholunk a különböző kormányformák és politikai külsősé-gek után, hogy valaha is belegondolnánk abba, hogy melyeket ér-demes közülük beemelnünk és melyek haszontalanok számunkra.

A közhatalom megszervezése nem túl bonyolult feladat, nem igényel kivételes tudományos felkészültséget, sem pedig valamiféle művészi érzéket, csupán néhány fontosabb kitételt, na és persze jószándékot. Ezért egy társadalom, mely felismeri valós érdekeit, a lehető leggyorsabban igyekszik megszervezni a hatalomgyakorlás rendszerét és más, fontosabb kérdésekre tér át. Az a nemzet, tehát, amelyik ezzel a feladattal egy évszázadot eltölt, igazából nem is ko-moly nemzet: az ilyen tétovázás azt adja tudtunkra, hogy az ilyen

nemzet nem tudja hová tart és — épp e tanácstalanságból eredően — a vita hevében elvétí azt az utat, melyet követnie kéne. A hatalom nem több mint, egy állványzat, amelynek szilárdnak kell lennie, hogy ne kelljen állandóan a balesetektől tartani munka közben. A lényeg a mű maga — mindegy, hogy hogyan épül. Spanyolország esetében az építkezés az alapoknál tart; ettől függetlenül ezt a bizonyos állványzatot odáig kell felépíteni, ahol majd egykoron a művet betetőzzük, bár már most vannak olyan telhetetlen, dőre emberek, akik elégedetlenek. Az általános politikai irányvételünkben megfigyelhető kiforratlanság nemzeti eszméink hiányából fakad, annak tükörképe. Mint ahogy annak a tendenciának is tükörképe, hogy a problémát nem saját erőfeszítésünk révén akarjuk megoldani, hanem külső, idegen segítséggel: a nemzet egésze külső cselekvésre vár, valamiféle érthetetlen és megfoghatatlan „actio”-ra, mely csak rombolja megcsappant tekintélyünket. A városok koldussorban élnek úgy szellemi, mint anyagi értelemben, és mindent az államtól várnak, funkcióik egyébként kimerülnek az anyagi és szabályozó feladatokban: ha valami nemes dolog meg is fogan bennük, az nem eszmei, hanem számbeli nagyságot hordoz — ilyenek az új lakónegyedek, melyek a nemzeti növekedés eszméjét pusztá területi terjeszkedéssé fokozzák le úgy, hogy ráadásul semmi szükség nincs rájuk. Az emberek tessék-lássék dolgoznak — éppen annyira, hogy ne lehessen azt mondani, hogy nem csinálnak semmit — és csak annyit befektetve, amennyi a rutinszerű cselekvés minimális energiaráfordításához elegendő, az ahhoz szükséges legkisebb kezdeményező-készség mellett — függetlenül attól, hogy az képességeiket vagy a mégoly hiányos ismereteiket meghaladja-e vagy sem. Összegezve: minden remény egy kívülről jövő, kedvező változásba helyzetetett, nem pedig a kitartó, értelmes munkálkodásba.

Lévén, hogy manapság ezen eszmék adottak, a politikai változások kizárólag arra jók, hogy még tovább torzítsák a hibás ösztönöket. Kitűnő példák erre egyetemeink. Egy időben úgy tűnt, megtaláltuk a gyógyírt intellektuális hiányosságainkra, ezzel életet lehelhetünk oktatási intézményeinkbe, az elzárkózó, befelé forduló iskolák nyitott campusokká válhatnak, lehetővé téve ezzel a sokfé-

* Bár itt is a szöveg többi részében előfordul „accion” szó szerepel, mégis úgy gondoltam, hogy a mondanivaló ehelyütt egy olyan jelentést igényel, mely inkább a cselekvést, mint behatást jelent; ennek kiemelésére jobban alkalmas a latin alak. (A ford. megj.)

le tan szabad terjedését. Az eszme alapvetően helyes volt és ma is az lenne, ha nem merült volna ki a jelszavak egyszerű lecserélésében. Tudniillik az, hogy a katedra szabad, önmagában se nem jó, se nem rossz: ez egy procedúra, egy eljárás, mely lehet hasznos vagy haszontalan, akárcsak egy régiség, melyről a használat során derül ki előbbi vagy utóbbi tulajdonsága. Egy zárt típusú oktatás is lehetne jó, ha annak elvei szigorúak lennének annak érdekében, hogy — az ellenvélemények parázis vitáját elkerülve — az életképes, termékeny nemzeti tudományt és művészetet megőrizzük: igaz, hogy így egy hiányos, szűk keresztmetszetű kultúránk lenne, de cselekvésünk és értelmünk egységes maradna. Az új erjedést meghozó friss élesztőre csak akkor van szükség, amikor az elméletek hanyatlani kezdenek és elveszítik alkotóerejüket. A szabad oktatásnak (és ezen most nem a Spanyolországban alkalmazott nevetséges módokat értem), mint minden más dolognak, két oldala van, melyben a lényege is megragadható: az egyik, a gyenge oldalát a különböző nézetek közötti egyetértés hiánya, az intellektuális bizonytalanság jellemzi, mely a bizonytalan elmékben eme ellentmondások nyomában születik; a másik, a jó oldala az, hogy sajátos impulzust képes adni a léleknek ahhoz, hogy teljesen függetlenül válasszon saját útirányt, így értve meg és érve el az eredeti koncepciókat. Azt, hogy hogyan lehet rosszul oktatni, már érintettük, azt azonban, hogy miként lehet jól, még nem. Egy időben azt hangoztatták, hogy a katolikus oktatás értelmi sorvadásra ítelt minket, a liberális nevelés meg gyors elbutuláshoz vezet. Nos, azzal tisztában vagyunk, hogy minden egyetemünkön folynak áltudományos versengések, hiszen halljuk és olvassuk: az egy bizonyos véleményen lévők most éppen hajba kaptak a másik álláspont képviselőivel. Tisztelet a kivételnek, sem korábban, sem manapság nem találunk olyan személyt, aki a tudományt szigorúan tudományos, a művészetet kizárólag művészi alapon művelné. Minden elvesztette a súlyát és mértékét; csupán egyetlen mérce maradt: a betöltött közfunkció, vagyis hogy egy mű — nemétől, értékétől függetlenül — csak oly módon kaphat megbecsülést, hogy megalkotója előzőleg már kedvező pozíciót foglalt el a társadalmi ranglétrán. Ezért van az, hogy minden — tegyük hozzá, kevés számú — munkánkat annak az érdeklődésnek rendeljük alá, melyet a külső, az idegen felé fordítunk; már ha ez egyáltalán emennek a javára írható, lévén, hogy az emberek többsége semmi iránt nem érdeklődik és saját helyzetével tökélete-

sen elégedett. Az egyetemek, akárcsak a városi előjáróságok vagy maga az állam, mind-mind kiüresedett szervezeti formák. Bár önmagában véve egyikkel sem lenne baj és helyettesíteni sem kell őket mással. A gépezet egészét tehát nem kell megbontani, mindössze egyet kell tenni: szellemiséggel megtölteni, hogy ne üresen, lélektelenül kattogjon. Ugyanis ha valamit össze kell törnünk, akkor az nem más, mint az az egyetemes megtévesztettség, melyben ma élünk, mindent kívülről remélve, aktivitásunkat külső formáknak megfelelően. A következő lépésben át kell alakítsuk a fecsegést hasznos és egészséges gondolatá, a külső, pusztító küzdelmet, belső, alkotó küzdelemmé. Így erősödhet meg a közhatalom és így alakulhatnak át az intézmények.

* * *

Ha lélekgyógyász lennék és diagnózist kéne felállítanom arról, hogy miben szenvedünk mi spanyolok (márpedig szenvedünk, ennek enyhítése pedig igen nehéz), akkor a betegséget úgy nevezném: „nem-akarás”, vagy tudományosabban szólva, „abólia”, mely nem más, mint „az akarat idült gyengülése és elsorvadása”. Ellenjavallatként, szükség szerint, ajánlanám azon pszichológusok és orvosok — Equiroltól és Maudsleytől egészen Ribotig, Pierre Janetig terjedő — hosszú sorának a tekintélyről és a klinikai vizsgálatokról szóló igen részletes beszámolóit, akik tanulmányozták ezt a bizonyos betegséget, melyben minden egyébnél jobban kiviláglik a szellemi zavarodottság hatása a szervi funkciókra.

Az „abóliának” van egy köznapibb, mindannyiunk által ismert formája, melyben olykor-olykor valamennyien szenvedünk. Hiszen kit ne kerített volna még hatalmába a lélek eme elbizonytalanodása, amely az elerőtlenedés és elernyedtség következtében hosszas tétlenséget szül, és amelyben egy uralkodó, mozgató eszme híján lévő tétovázó akarat egymással ellentétes, egymást kibillentő motívációk között hánykolódik, vagy ha létezik is egy ilyen útmutató eszme, az olyan elvont és megvalósíthatatlan, hogy még inkább állandó bizonytalanságba taszít, miközben az ember egyáltalán nem tudja, mitévő legyen, vagy hogyan törjön ki ebből a semmittevésből? Amikor ez a múltó állapot krónikussá válik, beáll az „abólia”, mely a külvilág számára a szabad akaraton alapuló cselekvéssel szembeni undorként lesz érzékelhető. Az „abólia” betegsége-

gében egy olyan mozgató elv van, mely ugyan ritkán és erőtllenül mutatkozik meg, de mégis igazolja azt, hogy az akarat nem halt el teljesen. Esetünkben ugyanis nem egy rendezetlen mozgásról van szó, és ennyiben nem összekeverendő az „abólia” az „ataxia” esetével: míg az előbbi akaratgyengeséget, addig utóbbi mozgászavart, a koordináció hiányát jelenti. Az „abóliát” pont az jellemzi, hogy a szabad akaratú cselekvéseken kívül a többi cselekvési forma, így a pszichológikus, az ösztönös vagy a szuggesszió alapuló, mind rendezetten megy végbe.

Az abóliának sok intellektuális tünete van: minél több, s minél újabb és furcsább tárgyat kell a figyelemnek követnie, annál inkább lankad; vagy: a megértés egyre nehezkesebbé válik és egyre alkalmatlanabb lesz új eszmék befogadására, míg a múlt eseményei egyre gyorsabban homályosulnak el. Ha viszont befogad egy új eszmét, akkor — anélkül, hogy összevetné azt a többivel — abban a pillanatban a petyhüdtiségből lelkes odaadásba fordul, rögeszméjévé válik, mely erőszakos készletést vált ki benne.

A betegségek között, a tipikus esetek mellett, vannak egyediek is. Az előbbieik száma nem nőtt jelentősen — ezen esetekről beszélünk ehelyütt —, ezzel szemben az utóbbiaké nyomasztó: Spanyolországban például, a „kollektív abólia” állapotából adódóan, rengeteg akaratbeteg található. Jőmagam nem vallom a metaforikus szociológia azon felfogását, mely szerint a nemzetek, az egyénekhez hasonlóan, jól körülhatárolható organizmusok és a társadalom nem más mint egyes tagjai törekvéseinek pusztá összegződése: eszerint szerveződnek, eszerint képesek intenzív vagy erőtlén cselekvésre, illetve egyenlítik ki egymást és a teljes mű mindig az annak megalkotásában versengők karakteréből kerekedik ki.

Az egyén, a maga nemében, a társadalom fotografikus leképzése, élettani szempontból a belső életenergia és a beépített, feldolgozott külső hatások kombinációja. A lelki élet analóg módon teljeseedik ki, mégpedig a társadalomban elraktározott (ez Foulleé kifejezése), annak alapeszméit alkotó elemek beépítésével. Ebben az értelemben, úgy hiszem, megfelelően alkalmazható az egyén pszichológiája a társadalmi állapotokra, illetve a lélek patológiája a politikai patológiára.

Nemzetünkön is megfigyelhető a betegség minden olyan tünete, melyet a spanyolok többsége egyenként hordoz magában, úgy az élettani, mint az ösztönszerű cselekvések tekintetében. Ahogy az

egyéni organizmus működése táplálja az életet, úgy történik ez a társadalomban is. A ténykedés, mely az egyén számára lehetőség, a társadalomnak kötelesség, hacsak nem állam nélküli, nomád népekről beszélünk. Az államkincstár tekintete elől a megszerzett vagyont elrejtteni alighanem ugyanolyan ösztönös cselekedet, mint egy államcsíny viharfelhőinek közeledtekor úgy tenni, mintha azt észre sem vennénk. A számon nem tartott cselekedetek éppúgy a szabad elhatározás tárgyai, mint ahogy azok a lelkiismeretes közreműködési szándékok is a közügyek intézésébe. Amikor a mindennapi életben a „nem-cselekvéssel” láthatóvá válik az abólia, akkor ez az individuális élet szintjén a „nemtörődömséget” jelenti. Nemzetünk már egy jó ideje elvonult a világ színe elől, semmi nem érdekli és mindenfajta rendszer nélkül működik. Ám ha hirtelen hatalmába keríti egy rögeszme — nem lévén azt ellensúlyozó más eszme —, bekövetkezik az elragadtatott kitörés. Az elmúlt években számtalan ilyen rögeszménk volt tipikus módon: a haza egysége, történelmi igazság, és más hasonlók. Minden szellemi alkotásunk nyögi még a kiegyensúlyozatlanság és a torz szemléletmód terhét. Képtelenek vagyunk a dolgokat úgy látni egymás mellett, ahogy vannak, hanem darabokra szedjük és külön-külön szemléljük őket, egyiket a másik után: először az egyik takarja el a másikat, majd egy még újabb kerül emez elé, melyet aztán úgy, ahogy van el is felejtünk.

Számtalan vélemény látott napvilágot arról, hogy honnan is ered az abólia. Volt olyan nézet, mely szerint ez az örültség egyik formája és az elmeorvosok el is nevezték az „érintkezés önkívületének”, amivel azonban csak a betegség megjelenési formáját rögzítették. E teória alapján nemzetünket úgy is lefesthetjük, mint a legkülönösebb örültek ketrecét, azokét, akinek beteges mániájuk, hogy ki nem állhatják egymást. Én ezt a véleményt azért nem tudom elfogadni, mert, mint mondtam, az abóliában szenvedőkben nem rendszertelenül jelentkeznek az akarati zavarok, hanem a funkcionális energia folyamatos leépülésével. Ribot kivételével — aki afelé hajlik, hogy ennek az oly különös patológiás állapotnak az oka az érzelmek természetében, a vágyak hiányában rejlik — minden patológus arra a megállapításra jut — igaz, más és más úton —, hogy az ok az értelmi funkciók zavarában keresendő. Janet — aki egy személyes vizsgálatáról készült érdekes tanulmányt publikált néhány évvel ezelőtt „Egy abóliás és rögeszmés eset” címmel — úgy véli, hogy az akarat elhalása a figyelem és, ebből következően az érzékelés elég-

telenségéből fakad. Annak ellenére, hogy ezek a tünetek állandó jellemzőkkel jelentkeznek, úgy gondolom, nem létesíthető közöttük ok-okozati összefüggés. Mégpedig azért nem, mert a megnyilvánuló értelmi adottságok az akarat részét képezik, és így megállapítható, hogy az akarat azért gyenge, mert a figyelem nem folyamatos, az érzékelés pedig zavaros — más szóval a figyelem nem élő, sem az érzékelés nem tiszta, ugyanis az akarat nem erős.

A külsőben megnyilvánuló lelki aktivitás lényegében a belső aktivitás tükörképe, ezért nyilvánvalóan merül fel a kérdés az alkotás aktusa kapcsán: hogyan dönthető el az, hogy vajon a művész vagy a bölcselő remekműve mögött egy üres elme bújik meg, vagy inkább egy szenvedélyes lélek állt a szenvedélyek útjában? Ahogyan a fizikai értelemben vett étvágytalanság nyomán csökkenő emésztési aktivitás, úgy a képességek elhanyagolásában megmutatkozó, tehát kívülről is észlelhető lelki étvágytalanság is jól mutatja a belső feldolgozó energia gyengülését. Ezt az energiát hívták az arisztotelianusok „alkotó észnek”, a pozitivisták pedig „összegző értelemnek”, mely nem más, mint az asszociáció törvénye szerint működő értelem maga. Így tehát, véleményem szerint az abólia az összegző értelem, a jelenségek asszociációjára való képesség gyengülése. Ami a múltat illeti, ebben az esetben jól működik az értelem, hiszen az emlékezetnek már kialakult asszociációk reprodukcióját kell csak elvégeznie, ugyanakkor a jelenre vonatkozóan azt kell mondanunk, hogy a szellemi munka — mely az egészséges egyénnek kellemes, könnyű elfoglaltság ugyanúgy, ahogy a jó étvágyúnak az emésztés — a betegeskedőknek, akaratgyengeségük miatt igen nehéz és fájdalmas feladat; az érzékek által közvetített képzetek az értelem kitörölhetetlen részévé válnak, egy részük azonban időről-időre nyom nélkül eltűnik, bizony súlyos zavarokat okozva ezzel, míg mások nagy nehézségek árán végleg megmaradnak, mintha csak szög ütötte lyukak lennének.

Milyen összefüggés figyelhető meg tehát a szintetikus értelem gyengülése és az akarathány között? Ugyanolyan, mint az eszme és a szabad cselekvés között, vagyis olyannyira szoros kapcsolat, hogy a kettő végeredményben egyetlen lényegiséget alkot. Ezért is jelentek meg az olyan új, divatos filozófiai kifejezések, mint „eszmei erő”, „eszmei akarat”. Az akarati aktusban van két olyan összetevő, mely egy harmadik elemet indukál: adva van egy individuum és egy eszme, a kettő pedig egy sajátos energiát alkot. Az individuum

önmagában, személyére szabva hordja magában azokat az elemeket, melyeket akár örökölt, akár saját munkálkodása révén kapott, vagy amelyek egyszerűen csak társadalmi létének adott mivoltából következően tapadnak hozzá. Az eszme, vagy másképp a megjelenítés, azt a funkciót tölti be az egyénben, mint amit a vonalak és a színek egy festmény mélyrétegeiben, ahol ugyanazt a réteget számtalan vonal és szín összege teremti meg. Attól függően, hogy az egységesség eszméje győzedelmeskedik-e vagy sem, ebből a keveredésből úgy születik majd művészi alkotás, vagy éppen zavaros, szétfolyó fércmunka. Ahogy ezen vonalak és színek, úgy az intellektuális megjelenítések is központi eszmék köré sűrűsödnek, és sokasodásuk révén válnak egyre világosabbá. Az összegző képességnek tehát óriási jelentősége van, enélkül minden intellektuális törekvés hiábavaló, sőt inkább azzal ellenkező lesz az eredmény — mintha egy vak ember próbálna ecsetvonásaival megfesteni vagy átalakítani egy képet. Az abólia betegsége esetén az eszmékből épp ez az alapvető feltétel hiányzik: ez pedig a társas ösztön. Ami miatt viszont intellektuális erőfeszítései eredménytelenek maradnak, annak két oka van. Egyrészt a rögeszmesség, mely az akaratot rendkívül erősen képes befolyásolni, és áttörhetetlen determinációt okoz, amit azonban többen — tévesen — az elidegenedettséggel kevernek össze. A másik ok az elvont vagy idejétmúlt eszme, melyet az emlékezet vet fel, és amely gyenge, tehetetlen, megvalósíthatatlan vágyakat ébreszt. A reflexív tanulási folyamatból és a valóságra irányuló állhatatos figyelemből születő termékenyebb és épebb, egészségesebb eszmék egyszerűen nem léteznek.

A kollektív akarat is a fentiekhez hasonló módon működik. A társadalomnak is van személyiségük, vannak eszméik és mozgató erők. Bár a kollektív tudat nem oly tisztán és határozottan mutatkozik meg, mint az egyes emberé, de azért létezik, és végül is olyan kollektív cselekvésekben jön felszínre, melyek a mélyben megbúvó kollektív eszméknek engedelmeskednek, még ha ezen eszmék oly kevés gondolkodó emberben vannak is meg. Egy államférfi sem tud úgy egy lépést sem előre tenni, ha valamely gondolata olyannyira önkényes és csapongó, hogy az elszakad az általánosan elfogadott gondolat és érzésvilágtól. Ami látszólag egy ember eredeti eszméje, az valójában nem más, mint pusztá interpretációja azon homályos, megfoghatatlan eszméknek vagy vágyaknak, melyeket a társadalom maga hordoz, illetve érez anélkül, hogy azokat egzakt,

különös módon megfogalmazná. Ebből következik, hogy amennyiben egy nemzet gondolatvilága nem egészen világos, akkor cselekvésének is erőllennek, tétovázónak, kapkodónak kell lennie. A szintetikus értelem, úgy a társadalomban, mint annak vezetőiben, lényegében nem más, mint a tudatos tevékenységre való képesség; képesség arra, hogy valóban átlássák sorsuk alakulását. Mert vannak olyan nemzetek, amelyekben — a másodlagos nézeteltérésektől függetlenül — megvan a töretlen egyetértés abban, ahogy „felismerik saját érdekeiket”. Ez a felismerés olyan egyértelmű, mint azé az emberé, aki a múltra való emlékezés és jelen helyzetének megvizsgálása bármely pillanatában képes világosan észrevenni azt, hogy kicsoda ő és mit képvisel.

Ugyanakkor más társadalmakban az egyet nem értés uralkodik. Az egyes emberekben elszigetelt reprezentációként megjelenő részérdekek nem oldódnak fel egy nagy közös érdekből, hiányzik az egyesítő belső energia, a megértés mozgósító ereje. Az egyéni értékrendszer formálhatatlan, következésképpen az abból fakadó cselekvésnek is nyomorúságosnak, felemásnak kell lennie. Időnként a tradíció ösztönzi, noha ettől soha sem kap erőteljes impulzust — sőt egészen más eredménye lesz —, hiszen az intellektuális élet számára a múltbeliség igencsak erélytelen cselekvési elvként, vagy inkább hevesen ellenálló gócként tűnhet föl. Máskor egy külső, idegen erőnek veti alá magát, vagyis ilyenkor a gyenge társadalmak úgy tesznek, mint az ötlettelen művészek, akik utánzással pótolják a saját ihlet hiányát. Ekkor tehát a másodlagos érdek válik átmenetileg elsődlegessé, ami persze torzulásokat, zűrzavarokat és visszalépést eredményez a társadalmi haladás terén, és így a közérdek — nem annyira tudatos, mint inkább homályos, ködös — eszméje egy esendő államot fog megalkotni ebből a hamis energiából és ál-cselekvésből. Soha sem tudja kialakítani a világos, határozott közérdek eszméjét, nemkülönben a kitartó, komoly cselekvését, mellyel elkezdheti annak megvalósítását.

Az elmondottakból következik, hogy mily meggondolatlanság azt remélni, hogy nemzetünk a külső cselekvés révén nyeri majd vissza elvesztett egészségét. Ha oly kevésbé fedjük föl fogyatékoságunkat, mint ahogy azt manapság tesszük, akkor kérdés, hogy mi történne, ha a romlás folyamatát még jobban felgyorsítanánk? Erőnk helyreállításához szükség van egy bölcs életmódra, a lassú, fokozatos haladás jegyében, mégpedig egy olyan életmódra, amely a cse-

lekvést teljes mértékben az értelemnek rendeli alá, ugyanis itt van minden rossz gyökere, ahol először kell a gyógymódot alkalmazni. Hogy az akció hasznos és eredményes legyen, gondolkozni kell, mielőtt munkához látnánk; a gondolkodáshoz pedig mindenekelőtt fejre van szükség. Ez a fontos szervünk már jó ideje hiányzik, ezért szert kell rá tennünk, kerüljön, amibe kerül. Nem tartozom azok közé, akik egy teljhatalmú lángészért kiáltanak. Egy ilyen zseni csak egy mesterséges fej lenne, amely annál is rosszabb helyzetbe hozna minket, mint amilyenben jelenleg vagyunk. Hanyatlásunk és pillanatnyi levertségünk gyökere felesleges cselekedeteinkben van, azokban az eltúlzott vállalkozásainkban, melyek meghaladják erőnket. Egy újonnan jött zseniális diktátor kezében vak erőként szolgálunk csak, miután ő eltűnik, eltűnne vele együtt a szellemi erő is, és úgy süllyednénk el, hogy még egy lépést sem tettünk azon az úton, mely erőnk megszilárdításának műve elé vezet. Márpedig ennek az erőnek ott kell lakoznia a nemzet minden egyes tagjában, mintegy táplálkozva abból a versengésből, melyet az egyéni erőfeszítések vívnak egymással.

* * *

Mint az már bizonyára világossá vált, fő eszmei törekvésünk Spanyolország szellemi életének megújítása. Itt azonban pontosítanunk kell a fogalmat, mert a spanyol nyelv szavait már így is úgy megterhelték azok helytelen használatával, hogy elvesztették jelentésüket, nem fejeznek ki semmit. Amikor tehát szellemi megújulásról beszélek, ezt nem azzal a szándékkal teszem, hogy szép, hangzatos frázisokról papoljak: én egy iskolamester jószándékával szólok. Nem teszek javaslatot sem újabb oktatási központok létrehozására, sem egy új közoktatási törvény meghozatalára, hiszen tudom jól: a törvények önmagukban alkalmatlanok arra, hogy kiiktassanak minden rossz gyakorlatot; ehhez sokkal inkább az egyéni törekvésekre van szükség. Bár az is igaz, hogy amennyiben a köz úgy döntene, hogy mai formájukban megszünteti az oktatás centrumainak felét, nos nem sokat veszítene. Mintegy kétezer olyan osztálytársamat ismertem, aki — talán három vagy négy kivételével — mást sem tanult, mint azt, hogy hogyan nézzen ki magának egy jól fizető állást, jobban mondva, hogyan tartsa meg azt. Oktatásunk centrumai lélektelen épületek, legfeljebb tudást adnak át, de nem ébresztenek tudásszeretetet, nem adják meg azt a kezdő lökést, mely

a tanulmányok valódi hasznát jelenti, amikor az ifjúság kikerül az iskola védőszárnyai alól. Ha e helyről javasolhatnák valamit a törvényhozóknak, akkor az az lenne, hogy a versenyvizsgát egy olyan vizsgával váltsák föl, ahol a hallgatók saját „műveit” értékelik. A dilettánsok lovagi tornája helyett, ahol — a löversenyekhez hasonlóan — nem az intelligensebb győz, hanem az, aki jobban bírja szusszal és hosszabb a patája, tehát ehelyett én egyfajta családias összejöveteleket tartanék, ahol az elbírált és az elbíró minden mesterkéeltség nélkül beszélgethetne egymással, megvizsgálnák a vizsgázók által bemutatott egyéni munkákat, értékelnék azok érdemét és legfőképpen azt, hogy milyen szolgálatot nyerne vele a nemzet. Ezzel a szisztémával a fiatalság, mely csak az idejét vesztegeti azzal, hogy holmi érdektelen, bárgyú kérdőívekre válaszolva törekszik egyik vagy másik ranghelyre bekerülni, arra lenne ösztönözve, hogy olyan műveket alkosson, melyek között minden bizonnyal egy-egy jól sikerült munka sem számítana kivételnek.

Küzdelmünk lényege abban áll, hogy — véleményem szerint — az értelmes, de közömbös embereket rá kell bírunk annak belátására, hogy tekintélyünk visszaállítása elengedhetetlen. Kevés példa akad a csendes, békés patriotúra, de ha akad is ilyen ember, az eltűnik valamelyik egyetem falai között. Ahhoz, hogy az egyéni törekvések jó irányba befolyásolják a nemzetet, biztos kézzel kell elindítani őket, mert Spanyolországban nem elég csak felvetni bizonyos eszméket: a gyutacsot is ki kell belőlük szedni, nehogy robbanást idézzenek elő. Szellemi alávetettségünk okai között figyelhető meg az a feltartóztathatatlan tendencia, mely az eszméket harci fegyverré változtatja. Ez pedig az, hogy ma ildomos ügyet sem vetni arra, amit a másik mond vagy ír; ha viszont, kivételesen, mégis figyelmet szentelnek neki, akkor az eszme legott „rögeszmévé” változik, s, mint látuk, késztetéssé válik. Ezért azok, akik olyan szisztematikus eszméket hangoztatnak, melyek újabb és újabb lázongó csoportocskáknak adnak táptalajt, ezzel csak rosszat tesznek, mert így állandó nyomorító feszültség alatt tartják a lelkeket. Én ezeket a harcba hívó eszméket csak úgy hívom, hogy „kifent” eszmék; szemben a békeszeretetre ösztönzőekkel, melyeknek a „simulékony” nevet adtam. Ugyan nem vagyok benne biztos, hogy olvasni fogják — vagy ha olvassa is valaki, az a gyanúm, hogy nem méltatja különösebb figyelemre —, mindenesetre meggyőződése, hogy aki figyelmet szentel rám, az inkább a tevékenyek és nem a harcolók közül kerül ki.

Az a módszer, amellyel én törekszem simulékonnyá tenni elveimet, mindenkinek a rendelkezésére áll. Sokszor láthatjuk, hogy egy családban milyen különböző nézetek lehetségesek: közismert példa, hogy a testvérek más-más karriert futnak be, más irányt vesznek, vagy éppen a pénzügyek terén különböző pozícióban találják magukat. Ilyenkor a testvériesség érzése bizony próbára van téve. Vannak családok, ahol az egység elve minden más részérdeknél fontosabb, és — bár senki sem mond le róla — e részérdekét mindenki a háttérbe szorítja, ha szükséges a családi törés elkerülése végett. Más családokban az egységet szétzúzza a hiúság, a büszkeség vagy éppen a kihúzás és beáll a harc ideje, mely talán még hevesebb is, mintha idegenek vívnák egymást közt: ugyanis idegenek egymástól csak elveiket vagy ellentétes érdekeiket akarják megvédeni, míg a családon belül az érdekekért és az elvekért magukért kell megküzdeni, így a vérségi kötelék eltépéséért is. De vajon mit nyernek az elvek vagy az érdekek ebben az elvakult, dühös küzdelemben? Van aki úgy véli, hogy az elvek melletti hit kinyilvánítása harcot követel ahhoz, hogy az elv győzedelmeskedjen — ebben az abszurd tévhitben élnek mindazok, akik Spanyolországban az eszméket a rombolás eszközévé teszik. Ezzel szemben az igazság az, hogy a hit az eszmék állhatatos, elválaszthatatlan részeként bontakozik ki, illetve az abban való meggyőződésésként, hogy az eszmék egyedül is képesek helyt állni, ha a küzdelem megkívánja. A nagy hívők is mind mártírok voltak: ellenállva, és nem támadólag estek el. Akik, elveiket megvédendő, erőhöz folyamodnak, azok azt adják tudtul, hogy sem meggyőződésük, sem hitük nincsen, csak közönséges törtető, akik az azonnali győzelmet követelik, hogy hamis babérokkal dicsekedhessenek és megkaphassák munkájukat fizetségét.

Azok az eszmék, melyek más eszméknek üzennek hadat, semmi jóval nem kecsegtetnek. Sokkalta nemesebb az, ha a társadalmi együttélésbe illeszkednek bele — ez az, amiért ma Spanyolországban munkálkodni kell. Természetesen legyen megengedett mindenféle eszme hirdetése, terjesztése és védelme, de csak „intellektuálisan”, nem vadak módjára. Attól a pillanattól kezdve, hogy egy eszme tiszteletben tartja egy nemzet szellemi szolidaritását, és, ha szükséges, elnéző tud lenni annak érdekében, hogy a testvériség érzése ne csorbuljon, a leghasznosabb erővé válik, mert ezzel az embereket egyéni munkára sarkallja és nem kreál kihúzó, romboló részcsoportokat. Viszont egészséges és robosztus elméket alkot,

melyek a szavakon és a pusztá tetteken túl valami többet is felmutatnak: műveket.

Majd minden kiválóság, aki az elmúlt mintegy húsz évben hagyta magát alávetetni abba a mélységbe, melyben egész nemzettünk is rekedt, azóta beismerte tévedéseit, és élete elkövetkezendő részét annak szentelte, hogy rendbehozza mindazt, amit életének előző részében elrontott. Ezt a dicséretreméltó magatartást javaslom annak az új generációnak, mely előtt most nyílik meg az út és annak a fiatalságnak, mely középiskolákban és egyetemeken tanul.

Kerüljék a ravaszkodókat, azokat, akik gyanús alapossággal utánozzák ezt a magatartást. Ők azok, akik most kezdik meg tisztító munkájukat, a bűnbánatot pedig majd öregségükre tartogatják, amikor is — kielégítve a személyes gyarapodás étvágát — immár könnyen elviselhető fájdalommal nézik romokban heverő hazájukat. Az a természetes, hogy valamennyien utánozzák a példában rejlő jót, s ne keressék szándékosan az alkalmat arra, hogy később bűnbánatot kelljen gyakorolniok.

Úgy tűnik számomra, hogy — az eszmék ezen lényegi minőségén túlmenően ahhoz, hogy még hasznosabbakká tegyük őket, hogy még jobban hozzáidomítsuk szellemi újjáépülésünk művéhez — sokat lépnénk előre, ha eszméink életszerű formában születnének meg, megszabadulva a bosszantó nyűgtől, melyet ma a divatigény erőltet rájuk. Nagyon jó lenne, ha azok, akik tollat fognak kezükbe, elképzelnék azt az időt, amikor még nem létezett sem könyvnyomtatás, sem papírgyártás, mint ahogy szellemi tulajdonhoz való jog sem. A mai közállapot igencsak kedves egy terjedelmes mű megírásához; talán azért, mert valószínűleg el sem olvasák. Egy szerző — gondolják — attól válik jelentőssé, hogy könyve nagy terjedelmű: még ha rossz is, méreténél fogva tekintélyt parancsol, és előkelő helyet foglalhat el a könyvtárak polcain. Egy vékony könyvet nem lehet megvédeni: ha jó, úgy tekintenek rá, mint egy kísérletre vagy ígéretes kezdetre, ha meg rossz, akkor szerzőjét teszi nevetségessé. Nos, az én véleményem teljesen más. Úgy gondolom, hogy egy terjedelmesebb mű — legyen az jó vagy rossz — nagyon gyorsan válhat a könyvtárak holt művévé; egy vékonyka könyvről, ha rossz, hamar kiderül, hogy semmire sem jó és már az első akadálynál elbukik; ha pedig jó, akkor kis súlya és olcsósága révén a folyamatos használat miatt, és mivel nagy hatékonysággal használható fel a benne foglalt eszmék propagálására, kézikönyv

vagy breviárium válhat belőle, amivel sorsa meg is pecsételődött. Tartom magam véleményemhez, melynek gyakorlati bizonyítékául szolgál jelent munkám is, mely kezdetleges formájában két, közepesnél is nagyobb kötetet igényelt tőlem, míg végül engedelmeskedett akaratomnak és megelégedett a maga száz oldalával. Egy jó szándékú ember száz oldalban mindent el tud mondani, amit el kell mondania, de sok olyat is mond, amit nem kellett volna.

Én hiszek Spanyolország szellemi jövőjében — ez talán túlzott optimizmus a részemről. Anyagi gyarapodásunk soha sem homályosíthatja el múltunkat; szellemi felvirágzásunk hajdani művészeink Aranyszázadát egy olyan Aranyszázad egyszerű előhírnökévé fogja változtatni, melynek eljövételében szilárdan hiszek. Munkánk során előbukkan majd az a ma még ismeretlen erő, mely ott rejlik nemzetünkben, és amelyet a könyvem elején említett hasonlattal írhatnék le: az akarata ellen házasságba kényszerített nő és a vágya ellenére sokgyermekessé lett anya lelke legmélyén mindig is ott viraszt a szüziesség nemes, tiszta érzésvilága. Ez a titokzatos erő lakozik bennünk is és, noha mind a mai napig nem mutatkozott előtünk, végigkísér minket és örködik felettünk. Ami ma szétszórt és erőtlen cselekvés, az holnap melegség és fény; vagy, ha úgy tetszik, villamosság és mágnesség.

Van itt egy dolog, mely figyelmünkre érdemes. Mivel magyarázható az, hogy bár az Európába bevándorolt népek általában mind egy fajhoz tartoznak, mégis a görögök lehettek és lehetnek minden árja és indoeurópai népcsoport szellemi vezetője? Az ok egyszerű: míg más népek elkülönülve éltek új területeiken; addig a görögök ápták kapcsolataikat Ázsiával és kultúrájuk csíráját sémita gyökerekből táplálták. Az indoeurópaiaknak csodálatra méltó tulajdonságaik vannak, de hiányzik belőlük az élet lényege, a szellemi tűz, melyből a valódi, eredeti alkotások születnek. Hiszen bátrak ők, energikusak, kitartóak, jó szervezők és uralkodásra termettek; mégsem képesek a spontán alkotásra. Egy kiváló német professzor, Ihering — egy, az indoeurópaiak őstörténetéről mély háttérrel adó mű szerzője — finommívű tanulmányt szentelt az árja bevándorlás Róma régi szervezetére gyakorolt hatásának, melyből kiderül, hogy ez a szervezet a vándorlások koráig nyúlik vissza. A vándorló és idegen területeket meghódító népcsoportoknak, törzseknek mozgó hatalmi központokat kellett kialakítaniuk a vándorlás megszervezése céljából, majd amikor végérvényesen letelepedtek, akkor ezeket

az eredeti funkciójukban már használhatatlan egységeket önmagukat túlélő intézményekké, „tabukká” formálták át, és egy tisztán idealisztikus, vallásos nézőpontba helyezték őket. Így például, a „*ver sacrum*” a tavaszi időszak egyfajta visszaemlékezése volt arra, hogy a tél idején megszakított vándorlás újrakezdődött; további példaként említhetők a pontifexek, akik eredetileg hídépítők voltak, és rendkívüli befolyásuk abból a fontos tényből következett, hogy a hódító népeknek egyszerűen szükségük volt olyan hidakra, melyeken keresztül lerövidíthették útjukat; ugyanígy, a római jósok sem isteni sugallattól megszállt próféták voltak eredetileg, hanem egyfajta felfedezők, megvilágítók, akik földi és csillagászati jelekből, a baromfiak „énekéből” és megannyi más jelből (*coelo*, *pedestria*, *ex avibus*, *ex tripudiis* stb. jeleiből), vagy úgynevezett „előjelekből” ítélve jelölték meg a legbiztonságosabb, legcélszerűbb vándorlási irányt. Ha megismerhetnénk az árja népek intézményeinek legmélyebb gyökerét, akkor láthatnánk, hogy valamennyit a kemény, szigorú szükség hívta életre, nem pedig valamilyen spontán, idealisztikus késztetés. Amikor a görög-római kultúra már túl volt ereje teljén, és szükség volt valami újnak az eljövételére, akkor jött a kereszténység, a sémita mű. Mind a hellenizmus, mind pedig a kereszténység mai társadalmi berendezkedésünk két olyan tartópillére, két olyan szellemi erő tehát, mely más módon ugyan, de a sémita népekkel hozott minket kapcsolatba. Általánosságban, a történelem törvényeként állapítható meg az, hogy amint az indoeurópai faj találkozik a sémitizmussal, abban a pillanatban egy üde, friss szellemi újjászületésnek lehetünk tanúi. Spanyolország esetében azt látjuk, hogy a barbárok inváziója és igája alatt az ország egy torz és mesterkélt szerveződési forma irányába hátrál. Az arabok idején viszont még egykor elvesztett területeinél is többet szerez vissza, és az arabokkal egy még energikusabb individualizmust fogad magába; a szentimentális individualizmust, mely misztikánkban nyeri el legtisztább kifejezési formáját. Az arabok nem eszméket adtak át nekünk: befolyásuk nem intellektuális, mint inkább pszichés jellegű. Ha egy korakeresztény vértanú és Szent Teréz alakját összevetjük, a kettejük közti különbség ugyanazt a változási folyamatot mutatja, mint amin a spanyol lélek ment keresztül az arabokkal vívott mintegy nyolc évszázados harc alatt. Akik tehát szisztematikusan becsmérelve, rosszindulatúan tagadják az arabok szellemi evolúcióinkra gyakorolt hatását, azok pszichológiai bűn-

cselekményt követnek el és csak akadályozzák a spanyol jellem valódi megértését.

Reneszánszunk nem klasszikus értelemben vett újjászületés volt, hanem mindenekelőtt nemzeti. Bár adott a világnak néhány mesterművet, alapjában véve befejezetlen maradt, mégpedig — mint azt már mondtam — épp amiatt a történelmi kisiklás miatt, melyet a sors idézett elő. Azonban a különböző keveredésekből kialakuló spanyol típus természetes etnikai és pszichés felépítésében olyan impulzív erő van jelen ma is, hogy bízunk kell e jövőben: bár ma még ez az erő a normális nemzeti lét egyik akadály, mert úgy hasznosítjuk, ahogy nem lenne szabad, ezért egy hasadós állapotot kell átvészelnünk. Annak a zabolátlan individualizmusnak, mely ma erőnket szétforgácsolja és nem engedi, hogy fejünket fel-emeljük, egy napon alkotó, belső individualizmussá kell válnia és nagyszerű szellemi dicsőségünk felé kell vezetnie minket. A lényeg, vagyis az ember, a típus adva van. Már csak az hiányzik, hogy rávegyük: lásson hozzá a műhöz.

Minden népnek van egy olyan képzelt vagy valós típusa, mely megtestesíti a rá jellemző sajátos minőségeket. Minden irodalomban találunk egy klasszikus mesterművet, amelyben ez a tipikus figura akcióba lép, és — kora társadalmával kapcsolatba kerülve — kalandok egész során megy keresztül, melyekben megmérgettik lelkének hőfoka, ami fájának sajátos lelkülete is egyben. Odüsszeusz tipikus görög; benne egyesül egy árja minden erénye, a leleményesség, az állhatatosság, a törekvő kedv, az önuralom, mely kiegészül egy sémita ravaszságával és termékenységével. Hasonlítsuk össze bármely germán nép nagy vezérével és a mérlegnél is nagyobb pontossággal fogjuk tudni kimutatni azt a szellemi mennyiséget, melyet a sémitáktól nyertek a görögök. A mi Odüsszeuszunk Don Quijote, hiszen Don Quijote alakjában már első látásra is egyfajta lelki átváltozást figyelhetünk meg. A típus fokozatosan letisztult, és hogy mozgásba jöjjön, meg kell szabadulnia az evilági gondok súlyától, rátestálva azokat egy fegyverhordozó vállára. Immár minden terhétől megszabadulva járhatja útját; tette egy befejezetlen alkotás, emberi csoda, melyben idealizálódik minden, ami csak eszményi módon ragadható meg. Don Quijote sem az arabok előtt, sem az arabok alatt nem létezett Spanyolországban, csak a reconquista időszaka után. Az arabok nélkül Don Quijote és Sancho Panza mindörökre egyetlen ember maradt volna, Odüsszeusz utánzata. Ha

most Spanyolországban kívül keresünk egy modern Odüsszeuszt, egyet sem találunk, mely felülmúlná az angolszász Odüsszeuszt, Robinson Crusoe-t. És bár az olaszoknak és a németeknek is van Odüsszeuszuk — előbbieké egy teológus, maga Dante Isteni Színjátékában, utóbbi pedig egy filozófus Odüsszeusz, Faust doktor alakjában, egyikükről sem mondhatnánk, hogy ezek hús-vér Odüsszeuszok. Robinson viszont igen, ő egy valóságos Odüsszeusz — igaz, kicsiben, hisz az ő sémítizmusa már nehezen kivehető, fénye már csak visszfény. Kizárólag a természettel szemben vívandó harcra alkalmas, és csak egy anyagi civilizációt képes rekonstruálni. Ő egy olyan ember, aki parancsolni akar, és „kívülről” irányítani a többi embert; ám lelke híján van a kifejeződésnek s képtelen másokkal megértetni magát. Sancho Panza, ha megtanul írni és olvasni, nyugodtan lehetne Robinson; Robinson pedig, ha csiszolna egy kicsit fennhéjázó modorán, szükség esetén beállhatna Don Quijotéhoz fegyverhordozónak.

Ahogy szilárdan hiszem azt, hogy Európa sok népe az anyagiak birtoklása terén felettünk áll, abban is hiszek, hogy nincs nép, amely — ily letisztult természetes képességekkel megáldva — alkalmasabb lenne az eszményi teremtésre, mint a miénk. Lelkünk érdesnek tűnhet, hiszen a kegyetlen harcokban megkérgesedett; aszottnak látszódhat, mert csak fecsegő eszmék táplálták, melyeket minden józan megfontolás nélkül vett át; úgy tűnhet, hogy csak kevéssé eredeti, mert elvesztette vakmerőségét, hitét saját eszméiben, és mert önmagán kívül keresi azt, ami benne magában is megvan. Kollektív megbánást kell tanúsítanunk, fel kell tárnunk magunkat, még akkor is, ha ez kockázatos vállalkozásnak bizonyul. Így teremthetjük elő saját magunknak és családunknak azt a lelki táplálékot, melyért eddig a világban kellett koldulnunk, és ezután immáron világi hódításaink is sikeresek lehetnek, mert újjászületésünk után olyan baráti népek sokasága között találjuk majd magunkat, akik a mi szellemiségünk nyomait viselik magukon.

Helsingfors, 1896. október

*Ángel Ganivet
Fordította: Welhammer Zsolt*